

ÎNSEMNĂRI DESPRE MANUALELE PENTRU CLASELE XI-XII

Damian Hurezeanu

În varianta optimă, manualele școlare ar trebui să se situeze spre etajul superior al unei istoriografii, să încorporeze rezultatele ei semnificative. Performanța este foarte dificilă pentru că trebuie să realizeze aceasta pe un spațiu mic, într-un cadru și în condiția care îi sînt proprii. Un manual, și chiar o sinteză, nu pot fi opere de virtuozitate și strălucire pentru că nu sînt acte de creație în sensul inovării cunoașterii în chiar substanța domeniului dat. Opera de creație deschide noi cîmpuri de înțelegere a fenomenelor, formulează probleme și concepte originale sau, în cazul istoriografiei, dincolo de pătrunderile teoretice și explicative, reinterpretează de o manieră nouă faptele și fenomenele, smulgîndu-le semnificații nesemnificate anterior. Creația presupune inovare, descoperire, originalitate. Este o revărsare a spiritului, un triumf al acestuia. *Istoria literaturii române* a lui Călinescu este o astfel de carte, deși are aparența unui tratat-sinteză. Într-un fel, și *Istoria românilor din Dacia Traiană* a lui Xenopol nu este o sinteză obișnuită. Este o lucrare de pionierat, un *tratat - operă de creație* care îmbină explorarea materiei cu înălțarea în premieră a edificiului.

Altfel, sintezele și cursurile, cu atît mai mult manualele sînt, trebuie s-o spunem deschis, opere de plan secund. Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, că manualul sau cursul nu lasă suficient cîmp elementelor de creație pentru autorii lor. Viziunea asupra materiei, care este în cazul de față viziunea asupra totalității istorice a unui popor, felul în care se interoghează faptele, operația de selectare a acestora și de organizare a expunerii, capacitatea de a reține esențialul și nu în ultimul rînd virtuțile expresive ale textului, claritatea, cursivitatea și vigoarea prezentării, țin de individualitatea creatoare a autorului (sau a autorilor).

Cît privește manualele școlare "de purtare", manualele noastre de toate zilele, aproape că nu există cărți aflate ca ele sub o zodie atît de blîndă. Sînt puse la acăpost din toate zărilor. Tineretul studios este nevoit, prin definiție, să le accepte pentru că nu are, oricum, alternativă de ales, și nici nu poate să judece domeniul dat de cunoaștere independent de textul și de conținutul manualului.

În sine, responsabilitatea manualului este enormă pentru că prin el tînărul se conectează la istoria țării, la ființarea în durată a poporului său. Pentru elevi, istoria țării se confundă cu textul manualului, realitatea manualului se substituie istoriografiei în ansamblu și realității obiective a trecutului. La orele de clasă, la

examenul de admitere în învățământul superior, manualul devine fetiș - datele lui sînt certitudini, aprecierile lui sînt infailibile.

Profesorul, la rîndul său, încearcă un fel de respect superstițios față de textul scris, mai ales că este venit de la înălțime, aprobat "de sus". Din comoditate, din lipsa spiritului critic de care s-a făcut imens vinovată universitatea veche (acum o fi altcumva?) din dorința de a se cruța și a evita bătaia de cap, cei mai mulți profesori lasă manualul "în pacea lui". Doar nu e vorba de revendicare salarială!

"Marea istoriografie" îl tratează și ea cu o anumită indiferență pentru că prea au fost și apar încă multe imponderabile care o marginalizează cumva în raport cu procesul "producerii" manualelor, pentru că omite să urmărească cu mai multă luare aminte starea lor și pentru că subzistă, de ce să n-o spunem, o privire de sus, placidă și distantă, față de un asemenea gen de lucrări, considerat modest. Dincolo de aceasta, cred că nu există la nivelul istoriografiei (aici folosesc termenul în sens de totalitatea activității de cercetare) o conștiință suficient de limpede că *volens-nolens* un manual o angajează, dacă nu direct, atunci imediat. Ar fi, în adevăr, nepotrivit să se considere că în manual nu se regăsește nimic din condiția istoriografiei. Manualul nu este o "oglinadă" a istoriografiei, nu este neapărat un ecran transparent al ei, dar nu este nici total rupt de "ordinea" ei. Între un curs sau un manual și actul de cercetare științific se instituie o comunicare, oricît de autonom și de distinct ar fi manualul în circumstanțele care-l produc și în nucleul de specialiști care-l elaborează. Nu cred, de pildă, că între condiția istoriografiei franceze și cea a manualelor aflate în uz în liceele din Franța ar exista discrepanțe flagrante. Dealtfel, istorici de cel mai înalt relief sînt autori de manuale pentru liceu.

La noi, aparițiile cele mai semnificative în materie de manuale școlare de istorie, de după 1989, sunt cele două volume de *Istoria Românilor* pentru clasele a XI-a și a XII-a. Într-un fel, sînt ilustrative și pentru starea de confuzie a istoriografiei în această perioadă de tranziție în care coexistă bizar lucrul bine făcut cu kitschul, inovarea autentică cu mimarea ei, efortul de a redimensiona și a regîndi trecutul (fiindcă felul în care procedăm la examinarea trecutului, în care știm să privim în adîncul ființei noastre dă măsura faptelor noastre prezente) cu flecăreala de toată ziua, unde vrei și unde nu vrei, (mai ales dacă este flecareală mediatizată). Atașamentul la tiparul tradițional al demersului istoriografic, inerțiile din domeniul tematic, perceperea naționalului într-o cheie stridentă (unde norma este supralicitarea), slaba permeabilitate la includerea aspectelor de civilizație în discursul istoric și precaritatea conexiunilor propriei istorii cu cea europeană și universală, toate aceste momente grevează încă istoriografia. Există, desigur, și destule realizări frumoase care onorează pe autorii lor, care aduc servicii mari istoriografiei și fac realmente o operă de cultură. Dar mutația încă nu s-a produs. Peisajul istoriografic este mult prea contrastant, prea denivelat.

O conexiune cu ambianța dată are, poate, și apariția celor două manuale, deși există circumstanțe specifice de ordin organizatoric și editorial al genezei lor. Am

căutat să le examinez relativ detaliat în revista "Societate și cultură", nr.5 și 6 pe 1994. Nu vreau să reiau sau să reproduc totul în rîndurile de față. (De altfel nici n-aș putea, dată fiind întinderea celor două texte). Fapt este că deși autorii sînt profesori de liceu demni de stimă, cu specializări și articole pe unele teme și perioade, ei și-au supraevaluat forțele atunci cînd au purces la realizarea unei sarcini de o asemenea dimensiune. Nenumărate dovezi probează că n-au asimilat materia la nivel de sinteză, nu erau pregătiți pentru o viziune integratoare de ansamblu și nici pentru a inova efectiv, tematic și ca perspectivă de judecată, istoria. În plus, certitudinea că, oricum, au asigurată apariția manualelor, le-a permis să lucreze grăbit, în multe părți rudimentar sub aspect stilistic, cu neglijențe în ordonarea și organizarea materiei, cu inutile fragmentări ale acesteia, mărunțită și așa de legiunile nesfîrșite de fapte. Manualele au note esențiale comune, dar se și deosebesc. Cel de clasa a XI-a este ticsit de date, de culturi arheologice cu infinite încrengături, de nume de comandanți militari, de căpetenii de triburi și seminții - trace, geto-dace, scite, macedonene, grecești etc. etc. O mică precizare statistică cu titlu ilustrativ: pe paginile 43-45 se îngrămădesc, asemeni unor colțuri de stîncă în apa scăzută a expunerii, nu mai puțin de 43 de denumiri cu vocație arheologică. O asemenea densitate de fapte face textul inert, lipsit de fluiditate, interesant poate numai pentru un împătimit întru arheologie, dar în nici un caz pentru un elev. Parada inutilă de erudiție i-a fost domnului Adrian Pascu un sfetnic cît se poate de prost. Acest tip de erudiție se realizează în dauna reflexiei, a încercării de a decela linii ordonatoare ale procesului istoric, de a degaja esențialul. În ciuda insistențelor care se depun, sună slab tocmai punctele nodale ale istoriei vechi pe teritoriul României: structura și caracteristicile societății geto-dace, destinul populației autohtone sub viforul popoarelor migratoare, complexitatea și dificultățile apariției românilor în zarea istoriei, purtînd, dincolo de toate avatarurile, două pecete modelatoare ale lumii europene: pecetea Romei și a creștinismului.

Cred că pentru contextul actual nu este excesiv a pretinde unui manual să privească formarea poporului și ca pe un fapt de civilizație, să acorde atenția cuvenită problemei vieții de obște sătească în istoria noastră, să aibă circumspecție față de apartenența etnică a unor căpetenii ca Menumorut, Ahtum, Satza sau Seșlav, Dobrotici sau Ivanco, să trateze, la nivelul cuvenit al semnificațiilor, fenomenul colonizării - cu secui și sași - a Transilvaniei, să nu amalgameze situația distinctă - politică, culturală și plurietică a Transilvaniei - față de Țara Românească și Moldova, să evite avalanșa superlativelor plate, chiar cînd este vorba de domnitori ca Mihai Viteazul, să prezinte la nivelul cuvenit răscoala lui Horea, Școala Ardeleană și Supplexul (1791). Să nu atribuie elemente închipuite "programelor" răscoalei de la 1784, ale mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladmirescu (1821), sau ale Partidei Naționale inspirate de Ioan Cîmpineanu, dar să le dezvăluie adecvat semnificațiile. Să nu înțeleagă ideea de unitate a revoluției de la 1848 ca o topăială de la Iași la Blaj, Lugoj și Islaz, ci ca pe o unitate de aspirații, de probleme

comune care se ridicau în fața unei națiuni divizate politic. În procesul de emancipare și modernizare aceste probleme se puneau în forme concrete de la caz la caz. Să trateze probleme ca reforma din 1864 cu pătrunderea și cu preocuparea de a-i percepe corect determinațiile, să surprindă liniile mari ale fenomenului politic românesc în epoca modernă, eliminând insistențele inutile asupra dizidențelor și fracțiunilor (de vreme ce tot nu sînt subsumate unor explicații mai largi), să renunțe (și să renunțăm) la stricta delimitare de clasă a partidelor epocii, la suprapunerea lor pe anumite categorii sociale.

Unele mențiuni făcute mai sus vizează nu doar manualul de clasa a XI-a , ci și pe cel de clasa a XII-a, care nu este atît de sufocat de date, dar e marcat, din păcate de însemnele improvizatei, ale neglijenței stilistice și ale inacurateții de nepermis față de exactitatea faptelor. Sunt și lecții bune, redactate relativ îngrijit, dar sunt incoerențe de expunere, de cursivitate a textului, de organizare a materiei care uimesc, creaza senzația de festă pe care o joacă cititorului. Am făcut destule observații în recenzia din "Societate și cultură" nr.6/1994 asupra volumului.

Aș vrea să mă opresc ceva mai detaliat, în cele ce urmează, la lecțiile consacrate problemelor dezvoltării social-economice. Acestor lecții li se rezervă un spațiu disproportionat de restrîns față de importanța temei și de dimensiunea manualului. Dacă totul ar fi spus măcar corect, redactat cursiv și cu preocupare pentru esențial, s-ar mai putea discuta asupra proporțiilor temei. Frapează însă mulțimea inexactităților factice (a erorilor materiale, cum se spune), caracterul neasimilat al materiei și, pe deasupra, nonșalanța cu care se tratează aceste țesuturi importante ale istoriei.

Din chiar prima frază a lecției intitulată: *Caracteristicile dezvoltării social-economice a României la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea* te izbește expresia alambicată, contradictorie, sensul inexact al ideii. "România - se spune în text - s-a remarcat printre statele europene care au înregistrat ritmuri înalte de modernizare, punîndu-se în lumină foarte clar, raportul dintre național și universal" (p.144). Prima afirmație, din păcate, este inexactă. România a resimțit în permanență un deficit de modernizare, în ciuda des invocatei "arderii a etapelor". Ritmuri efectiv înalte s-au înregistrat în "centrul" dezvoltării lumii moderne în raport cu care România s-a aflat la semiperiferie. Au fost arderi ale trecutului nostru, dar și sedimente de tradiționalism structural niciodată eradicat.

Urmează apoi propoziția lipsită de sens, așa cum e redactată: "...punîndu-se în lumină foarte clar raportul dintre național și universal". Într-o exprimare nebufoasă, autorii ar fi vroit, probabil, să spună că prin modernizare procesul istoric românesc a absorbit conținut universal. În formularea lor cuvintele sunt aruncate așa, ca să fie... A doua frază sună astfel: "România continuă să se afle, încă, în prima fază a dezvoltării societății industriale, revoluția industrială fiind însă abia la începuturile ei". Una din două: ori a înregistrat ritmuri înalte de modernizare, ori România se află "în prima fază a dezvoltării societății industriale?"... Societatea

industrială, revoluția industrială, încă dezvoltată..., încă nedevelopată... De toate pentru toți... Mai departe: "În unele ramuri - industria alimentară, forestieră, transporturi - se încheiase procesul de înzestrare cu mașini, dar în altele - industria textilă - el se afla într-o etapă incipientă". Iarăși una din două: ori revoluția industrială se afla abia la început, ori se încheiase în destule ramuri procesul de înzestrare cu mașini... Este drept, autorii spun că mai rămăsese industria textilă cu procesul neîncheiat... Cum această ramură ocupa atunci un loc foarte modest în structura industriei prelucrătoare românești, situația ar cam fi O.K.

În continuare, citim, în text: "Unele crize, precum cele din 1907, 1912-1913, au lovit principalele ramuri economice..." (p.144). Cum de au descoperit autorii criza în 1912-1913 când întreaga perioadă - 1910-1914 stă sub semnul celei mai rapide dezvoltări a economiei românești (ca ritm) nu numai în raport cu deceniile precedente, dar și în raport cu situația dintre cele două războaie mondiale? În lecție se fac mențiuni statistice privind populația României și evoluția ei numerică în primul deceniu și jumătate a sec. XX. Foarte bine. De ce nu se procedează similar și pentru Transilvania, Bucovina și Basarabia, ținând seama că pentru această perioadă există date din abundență? Fraze eliptice, lipsite de sens ne întâmpină și în paragrafele care vor să descrie structura socială și "tendențele ei de modificare!". "Marii proprietari funciari - notează autorii - constituiau un grup social eterogen ca orientare politică și chiar în sistemul bancar" (p. 147). Ce ar vrea să spună "grup social eterogen... în sistemul bancar". În mod normal, dacă tot a fost punctat acest aspect, s-ar fi convenit să se menționeze că marii proprietari constituiau și aveau un puternic sentiment de corp social; ceea ce nu-i împiedică să aibă preferințe politice diferite (în sistemul dat al partidelor politice). Sigur, marii proprietari erau liberi să participe în sistemul bancar unde și cum credeau de cuviință. De ce să definești aceasta prin eterogenitate? Burghezia, ținea, la rîndul ei, să se teritorializeze începînd să cumpere proprietăți ca urmare a vînzării unor terenuri din fondurile statului", (p.147). Nimic mai inexact, pentru că fondurile funciare ale statului s-au vîndut în loturi de 5 ha, și numai o foarte mică suprafață în loturi de pînă la 20 ha. S-au vîndut țaranilor.

În percepția autorilor, grupul social de mijloc era reprezentat de "juriști și învățători". Atît și nimic mai mult... Muncitorii proveneau, printre alte surse ale formării lor, și din "lucrătorii de la căile ferate" (p.148). Dar lucrătorii de la căile ferate nu erau ei înșiși muncitori? Cît privește numărul muncitorilor industriali - în manual se indică 500.000 - acesta e mult supraevaluat. În el se cuprinde și segmentul meșteșugarilor din micile ateliere, probabil și servitorii de la orașe, pentru că numărul muncitorilor propriu-zis din industria prelucrătoare (considerată mare) a crescut de la începutul secolului (1900-1915) de la 37,5 la 54 de mii în vechea Românie. În Transilvania ei se cifrau la circa 70.000.

Pentru ca elevul să nu perceapă distincția categoriilor socio-economice, manualul scrie: "Agricultura a avut un caracter unilateral cerealier, dominînd marea

proprietate funciară" (p.148). Ambele afirmații, luate separate, sînt corecte, dar fiecare vizează altceva: prima, structura producției agrare, cea de a doua - structura proprietății. Totuși textul le învâlmășește ca să dificulteze claritatea. În Transilvania, marii proprietari - în majoritate covârșitoare maghiari - dețineau, după cum arată autorii, 38,98 % din proprietatea funciară (p. 148). Mai departe, ei scriu "... în timp ce 884.638 țărani români, cultivau circa 60,02 % din pămînt". Se naște întrebarea: păturile țărănimii maghiare, sau sașii, nu mai dețineau nimic. Pentru că adunînd cele două cifre (38,28 + 60,02) obținem 99 %. Înseamnă că elementul rural maghiar și săsesc (nemoșieresc) mai dispunea doar de 1 % ! Ceva mai departe (p. 178) sînt inserate o serie de fraze șchioape despre sistemul de arenze și învoieli agricole, despre intensificarea "ritmului muncii", despre faptul că trustul arendășesc al fraților Fischer-Justin (?!), al lui Costiner, Mirică sau Pappia dețineau suprafețe ce însumau 159.399 ha. În realitate, numai trustul fraților Fischer (fără Juster) dețineau aproape 240.000 de ha. în arendă dintre care 159.399 ha erau cultivabile.

În ce privește politica industrială, textul generează ambiguități din cauza indistinției făcute între Legea (sau legile) de încurajare și tarifele protecționiste.

Bineînțeles că protejarea navigației fluviale pe Dunăre era o problemă internațională, nu doar românească (p. 149), cum s-ar deduce din manual, că în 1870 nu se extrăgeau 120.000 de tone de petrol, că poziția capitalului străin în industria mare era de peste 80 %, și prin urmare cei 50 %, pe întreaga economie, sunt nerelevanți (p. 151), că și pînă în 1895 capitalul străin a avut acces pe piețele românești, nu doar după adoptarea legii minelor (1895) etc. etc.

O mulțime de inexactități, de formulări nefericite, de neglijențe regretabile, împetrițează și cele două lecții consacrate dezvoltării economice și evoluției vieții social-politice din perioada interbelică. Semnalez o serie dintre ele fără să neg, prin acestea, că textul are și considerații pertinente.

Suprafața țării ar avea, după autori, 316.710 km² (p. 248), iar, după realitate, avea 295.000 km². O greșeală de tipar (probabil) face ca orașele Cernăuți, Galați și Iași să aibă cîte 400.000 de locuitori, nu în jur de 100.000, cum aveau în realitate. În plus, dacă se menționează aceste "orașe mari", de ce nu se menționează și Chișinăul (cel mai mare, după București, ca număr de locuitori), Clujul sau Timișoara (avînd în jur de 100.000), apoi Brașovul și Aradul, orașe dezvoltate industrial. Un alt aspect, nu mai puțin important: spre a nu crea o imagine distorsionată asupra imaginii vieții urbane în epocă, trebuia menționat cumva că marea majoritate a orașelor aveau sub 30.000 de locuitori (153 din cele 172 considerate ca atare în recensămîntul din 1930), iar 20 % din locuitorii orașelor aveau ocupații agricole (acestea pentru că la foarte multe orașe, mai ales mici, au fost arondate comune suburbane). În schimb, capitala țării - București - a crescut în deceniul IV de la 630 de mii la peste 800 de mii de locuitori. În manual se afirmă că, în 1938, "funcționau zeci de întreprinderi cu peste 1000 de lucratori" (de fapt, erau de toate - 35).

Tot în manual se presupune că marii proprietari au părăsit în marea lor majoritate agricultura sau "au adoptat tehnica modernă de lucru"; în sfârșit, "alții au investit sume mari în industrie și sistemul bancar" (p. 249). O fi fost și așa, dar esențial este că marii proprietari (cu peste 100 de ha de pământ) reprezentau și în deceniile trei-patru segmentul cel mai numeros (peste 10.000) al structurilor superioare ale societății.

În privința componenței și stratificării burgheziei române ar fi fost profitabil ca autorii să fi consultat lucrarea lui Mihail Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942. Iar *Enciclopedia României* (vol. I - IV) sînt indispensabile pentru orice demers, fie și la nivel de manual, pentru problemele dezvoltării social-economice. La fel, o serie de cercetări statistice reușite (mai ales Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României, vol. I - Industria*, Editura Academiei, 1992). Statistica repartizării forței de muncă pe profesii invocată de autori, vorbește de populația activă, nu de locuitori, pur și simplu, așa cum se procedează în manual (p. 248).

Fluctuantă în genere, producția de cereale a înregistrat în medie 10,4 milioane tone între 1925-1929 și 10,66 milioane tone între 1934-1938 încît cele 9 milioane menționate de autori pentru 1928 este o cifră nerelevantă. În ce privește exportul de cereale, media pe 15 ani interbelici a fost de 1,8 milioane tone, o cantitate sub exportul României antebelice și modestă în balanța comerțului mondial de cereale. Așa încît ideea despre "a patra țară exportatoare" trebuie bine temperată.

Potrivit manualului, în România ar fi fost 300.000 de șomeri (p. 236). Mai mult decît întreaga forță de muncă folosită în industria prelucrătoare! Doctorul G. Banu indică doar 54-60 de mii de șomeri în 1931-1932, în studiile sale *Șomajul în România* (1931) și *Șomajul intelectual în România* (1932). În manual se afirmă că în perioada crizei economice "volumul producției a coborît cu 50%" (p. 236). În realitate volumul fizic al producției, pe ansamblu, nu a scăzut, ci dimpotrivă, a crescut. Potrivit calculelor efectuate de ing. Nina Georgescu, indicele ponderat al producției manufacturiere era, în 1932, de 114% față de 1927 (Vezi N.P. Arcadian, *Industrializarea României*, p. 213). S-au înregistrat, în adevăr, scăderi ale producției fizice în anumite domenii - cărbune, metalurgie, materiale de construcții etc., dar au fost compensate de creșterile din alte ramuri. Ceea ce a scăzut considerabil a fost valoarea producției. Situația este similară pentru agricultură: pe ansamblu, producția a crescut în anii crizei, dar prețurile s-au prăbușit atingînd în punctul de jos al căderii circa 40% în raport cu indicele reper -1928. Este inexact că ar fi fost 1 milion de țărani lipsiți de pământ, cum se scrie în manual. În realitate, au fost 2,3% din totalul familiilor țărănești. De asemenea, este inexact că valoarea datoriilor țărănești "depășea de cinci ori valoarea pământului" (p.239). În realitate, micile exploatații care contractase datorii (nu toate) erau grevate, în medie, cu 15.100 lei reprezentînd mai puțin decît valoarea unui ha de pământ.

Nota caracteristică pentru lecțiile asupra cărora am stăruit o constituie dilatarea nivelului dezvoltării economice a României în epocă. Disproporționarea dozajelor în reconstituirea tabloului de ansamblu, lipsa reperelor comparative cu situația economiilor dezvoltate apusene, recurgerea la exemple disparate în dauna indicatorilor sintetici, insinuează ideea că economia românească era una a performanțelor: aviație, linii aeriene interne, echipament industrial de vîrf: "România a posedat o importantă industrie constructoare de mașini" (p.242), export masiv, venit național confortabil. Anumite elemente din cele semnalate în manual au existat, desigur. Dar autorii exagerează rolul și dimensiunile lor. (În revista "Societate și cultură", nr.6/1994, p.42 am adus numeroase dovezi în acest sens). Textul manualului datorat lui Mihai Manea și Bogdan Teodorescu determină prea multe semnalări rectificatoare, observații de ordin general sau care vizează erori de fapt. Nu vrem să spunem prin aceasta că nu conține și lecții pe care le găsim bune, redactate corect și cu acuratețe. Aș aminti, astfel, tema *Monarhia autoritară a regelui Carol al II-lea; România "stat național legionar"; România în perioada anilor 1941-1944*. Indispun, cu atât mai mult repetările, redactarea neîngrijită din alte lecții. Cum să accepți, de pildă, redactarea de la p. 251 din care reiese, nici mai mult nici mai puțin, că după 4 ianuarie 1926 "Camerete reunite au proclamat succesor al regelui Ferdinand pe fiul lui Carol, Mihai, sub autoritatea unei regente. Aceasta a fost formată din prințul Nicolae, ... patriarhul Miron Cristea, Gheorghe Buzdugan..." (p.253). Se descrie, cu un cuvînt, nu principiul succesiunii, ci o situație de fapt ca și cînd regele Ferdinand n-ar mai fi existat, atunci, la 4 ianuarie 1926. Mai jos se spune, e drept, că Ferdinand a decedat în iulie 1927. Aceasta nu scuză inadvertența semnalată. Lejeritatea expunerii dă loc uneori la regretabile confuzii de sensuri ca acestea: "Triumful liberalilor asupra monarhiei era astfel complet" (p. 253). Cum adică: exista o rivalitate între liberali și monarhie? Țineau liberalii să triumfe asupra acesteia? Vorbe aruncate la întimplare păgubesc înțelegerea fenomenului politic românesc.

Și ca și cînd n-ar fi fost de-ajuns neîmplinirile textului, s-a mai înserat în manual un tabel recapitulativ de-a dreptul iresponsabil privind progresul culturii și științei românești (p.308-314). Dacă ar fi să accepți mențiunile din acest tablou, știința românească s-ar reduce aproape la zero. Nu figurează performanțe ca ale lui Aurel Vlaicu sau Henri Coandă, în aviație, teoria sonicității a lui Gogu Constantinescu, în tehnică - A. Saligny, contribuțiile școlii românești de medicină, nici numele descoperitorului insulinei - Nicolae Paulescu, nici școlile românești de fizică, geologie, agronomie (crearea marelui Institut de cercetări agronomice, în 1927, de Gh. Ionescu-Sisești). Nimic despre Școala Sociologică de la București (Dimitrie Gusti), despre originalitatea filosofiei românești interbelice. Nimic despre fondarea unor mari instituții de învățămînt - Academia comercială (1914), Universitatea din Cluj (1919), universitățile din Chișinău și Cernăuți; nimic despre o serie de institute prestigioase, printre care Institutul de studii sud-est europene (1914),

Institutul de istorie universală (1936) etc. etc. În schimb, ca ciudățenia să fie deplină, este trecută ca "realizare științifică" (atenție la clasificare!) pe anul 1930 broșura lui Tudor Vianu, *Poezia lui Eminescu!* Sper că profesorii și elevii vor avea prudența convenită să nu deranjeze acest *tabel recapitulativ*.

În final, aș reveni la unele considerații făcute cu alt prilej ("Societate și cultură", nr. 5 și 6/1994) asupra manualelor:

Autorii manualului și-au asumat o sarcină, evident, mai dificilă decât o puteau realiza, cu forțe proprii, în timp util. Tentația inovării și teama de a nu fi bănuți de lipsă de erudiție i-au dus la supraîncărcarea textelor; aglomerarea de date și fapte este însă un rău sfetnic al sintezei, cerință esențială pentru orice manual. Cele două manuale sînt, în mare, redactate neglijent, scrise strepezit, fără darul reconstrucției istorice. Ele nu îndeamnă pe tînărul cititor, dornic de cunoaștere, spre o autentică reflexie asupra marilor probleme ale trecutului neamului său, a liniilor de forță ale devenirii procesului nostru istoric. Unele lecții bune sau considerații demne de interes nu salvează două volume însumînd 800 de pagini. Oricît ar fi presat timpul, o discuție temeinică și scrupuloasă ar fi trebuit să preceadă apariția manualelor. Nu știu cum arată referatele întocmite de referenții menționați în pagina de titlu. Judecînd după rezultat, trebuie dedus că au fost referate de complezență. Cum orice manual semnalizează, într-un fel sau altul, și starea istoriografiei dintr-o țară, cred că nu pot sta impasibili față de condiția manualelor (mai ales a celor de istorie) nici organismele puternice care structurează mișcarea istoriografică a unei țări.

Astăzi manualele nu mai pot fi unice, nici stereotipe sub aspect metodic, nici uniforme ca viziune și perspectivă de analiză. Faptul că încă nu au apărut pînă acum manuale alternative este de îngrijit. Și sînt cît de cît pregătite condiții efective pentru a ne debarasa de practica manualului canon, care transpare chiar din Legea învățămîntului? Repet ideea pregătirii condițiilor.

Diverse ca metodă și viziune, manualele trebuie să răspundă, dincolo de aceasta, unor cerințe: să fie, întîi de toate, bune, de calitate; să fie bine informate, oneste și atașate adevărului istoric, să aibă calități de sinteză și să ateste aptitudini integratoare ale materiei din partea autorilor. În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, să aibe calități stilistice adecvate, în special concizie și claritate. Pe cît este nevoie de manuale alternative, pe atît este necesar să fie de calitate. Multiplicarea kitschului ar fi o calamitate.